

ОБ'ЄКТНО-КОМПОНЕНТНИЙ МЕТОД ОПИСУ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тамара Поясок

доктор педагогічних наук, професор кафедри психології, педагогіки та філософії

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, вул. Першотравнева, 20,
Кременчук, Україна, 39600, royasoktb@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2818-6524

Олена Беспарточна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, вул. Першотравнева, 20,
Кременчук, Україна, 39600, bespartochnay@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8210-314X

Об'єктно-компонентний метод є одним із підходів до опису й аналізу отриманих результатів досліджень у галузі науки та педагогіки. Результати науково-педагогічного дослідження або фіксуються у свідомості індивіда у вигляді знань, або існують об'єктивно у формалізованих, надсуб'єктивних видах знання, як-от концепції, методології, теорії, умови. Об'єктно-компонентний метод описує результати науково-педагогічного дослідження у вигляді трьох взаємопов'язаних компонентів. Об'єктний компонент характеризує результати дослідження у предметно-категоріальному плані та вказує на те, які результати були отримані в результаті дослідження. Перетворювальний компонент вказує на те, що власне відбулося у предметній частині. Конкретно-педагогічний компонент доповнює та конкретизує результати науково-педагогічного дослідження. Усі компоненти доповнюють один одного та характеризують результати дослідження загалом із різних аспектів. Розглянуто компоненти, що входять до складу цього методу, як-от об'єкти дослідження, інструменти збору даних, методи аналізу й інші важливі елементи. Досліджено ефективність методу, його переваги й обмеження, а також запропоновано рекомендації щодо його використання.

Ключові слова: об'єктно-компонентний метод, методи опису результатів, опис результатів науково-педагогічних досліджень.

Актуальність роботи. Постійне вдосконалення методологічних засад, що становлять теоретичну базу цієї науки, є необхідною умовою розвитку педагогіки. Це можливо лише за умови розроблення нових методологічних концепцій, органічно інтегрованих у наявний масив теоретичних знань. Нині вчені-педагоги стикаються з тим, що методологічний пошук розширюється, а спроби впровадити нові розробки у тканину сучасної педагогічної науки стають дедалі частішими. Реалізація таких спроб часто ускладнюється тим, що основні продукти досліджень не представлені належним чином. Як наслідок, національний науковий досвід і тисячі результатів досліджень часто залишаються невидимими для користувачів. Часто неможливо сказати, скільки досліджень було проведено в рамках програми, які результати отримано та яких ефектів можна очікувати від впровадження їх у практику. Нові ідеї, знання та рішення можуть бути запропоновані науковій спільноті та включені до загального фінансування науки лише за умови їх належного пояснення.

Метою статті є визначення й аналіз особливостей об'єктно-компонентного методу опису результатів науково-педагогічних досліджень. Вона спрямована на усвідомлення й опис теоретичних засад цього методу, а також його застосування й ефективності в педагогічній практиці. Огляд і аналіз теоретичних засад об'єктно-компонентного методу опису результатів науково-педагогічних досліджень. Розгляд компонентів, що входять до складу цього методу, та їх взаємозв'язку. Вивчення прикладів застосування об'єктно-компонентного методу в різних науково-педагогічних дослідженнях. Оцінка ефективності методу, виявлення його переваг і обмежень.

Матеріал і результати досліджень. За словами відомого історика В. Крючевського, «ідеї, які блищать і зникають в індивідуальному розумі, в індивідуальній істоті, не збільшують запас гуртожитків, не збагачують запас національного суспільства, подібно до маленької фабрики, яка робить дітей у потоці дощу» [1, с. 55].

Щоб змінити цю ситуацію, необхідно забезпечити методика, за допомогою якої результати науково-педагогічних досліджень можуть бути належним чином описані й інтерпретовані, а отримані знання можуть бути систематизовані та включені до загальнонаукового фонду. Це дасть змогу оцінювати новизну інноваційних проєктів і рішень з урахуванням того, що було зроблено їхніми попередниками.

Нині домінує плюралістичне бачення, згідно з яким ті самі результати різні автори розуміють і пояснюють по-різному. Наприклад, засади трактуються як основні принципи, категорії педагогіки, вихідні положення, постулати, ідеї та підходи. Умови трактуються як вимоги, чинники, тенденції, рекомендації. Методика може розумітися як галузь педагогіки, як приватний метод навчання (методика викладання навчального предмета) або як сукупність способів, прийомів чи рекомендацій, необхідних для досягнення визначеного освітнього результату. Поняття «методика» часто механічно підміняється поняттям «технологія». Нерідко різні типи результатів визначаються як синоніми зі спільною описовою структурою. Це ускладнює порівняння результатів досліджень один з одним і включення їх до загальної наукової збірки. Наявна потреба в пошуку стандартизованих методів опису, які б дозволили представити отримані результати в несуб'єктивній формі, як-от гіпотези, концепції, принципи, моделі, методології й умови.

Стандартизований опис результатів науково-педагогічних досліджень є важливою, але не єдиною умовою розвитку науки. Ці результати, як і географічні об'єкти, повинні мати координати, що дозволяють ідентифікувати їх місцезнаходження в загальному масиві знань. Без цих даних важко зрозуміти, до якої галузі педагогіки належать результати та які проблеми можуть бути вирішені за їх допомогою.

Науково-дослідницька діяльність визначається як діяльність, спрямована на отримання та застосування нових знань. Згідно із цим визначенням, наукову цінність мають лише ті дослідження, які приводять до отримання нових знань для суспільства [2]. Свідоме або випадкове повторення того, що вже відомо в наукових або практичних положеннях, не може публічно оцінюватися як результат дослідницької діяльності. Ця вимога стосується навіть тих випадків, коли «новий результат» лише термінологічно відрізняється від старого. Для аналізу й опису результатів науково-педагогічного дослідження ми використали розроблений нами об'єктно-компонентний метод [5].

Об'єктно-компонентний метод дозволяє представити структуру результатів у вигляді трьох взаємопов'язаних компонентів (об'єктного, трансформаційного та специфікаційного). Об'єктна складова частина результату характеризує підсумок дослідження у предметно-категоріальному плані та вказує на те, які результати були отримані в дослідженні, як-от: концепція, метод, класифікація, принцип, рекомендація, алгоритм тощо. Залежно від галузі та напряму науки об'єктивний компонент може бути описаний різним набором типів або видів знань на загальнонауковому, загальнопедагогічному або конкретнонауковому рівні (під типами або видами знань тут розуміються предметні категорії, що утворюють групу важливих для науки понять).

На загальнонауковому рівні результати досліджень описуються в найбільш узагальненому вигляді без конкретизації галузі, до якої вони належать. На загальноосвітньому або конкретнонауковому рівні результати дослідження стосуються конкретної наукової галузі, у якій проводиться дослідження.

Опис об'єктивної частини результатів передбачає розкриття елементного складу та структури отриманих результатів з урахуванням особливостей галузі, у якій проводилось дослідження.

Для опису об'єктивної частини результатів, отриманих у процесі дослідження, розробники мають використовувати єдиний понятійний апарат, заснований на достовірних фактах, об'єктивних уявленнях про них і відповідних термінах для їх передачі. Реалізація цієї вимоги передбачає використання понятійно-термінологічної лексики, якою послуговуються автори дослідження. Зрозуміло, що автори можуть додавати власні тлумачення, які відрізняються від загальноприйнятих, але їхній зміст має бути чітко визначений.

Важливо не тільки вказати цільову частину результату, але й розкрити його структуру. Так, наприклад, під час опису класифікації важливо описати об'єкт класифікації (елементи заданої множини, що використовуються для класифікації), підставу класифікації (ознака, за якою задана множина поділяється на підмножини), угруповання класифікації (підмножина, отримана в результаті поділу заданої множини за однією або кількома класифікаційними ознаками), метод класифікації (фасетний метод або ієрархічний метод), етап класифікації (етап, на якому дана множина розбивається на підмножини) та глибину класифікації.

Тоді опис концепції включає не тільки формулювання загальних ідей, поглядів і принципів у будь-якій галузі, а й інтерпретацію педагогічних явищ і процесів, що лежать в її основі, структурно-змістові рекомендації та практичну реалізацію висунутих пропозицій.

Перетворювальний елемент результатів вказує на те, що фактично було зроблено у предметній частині (концепції, програми, методи, методики, класифікації, моделі, умови тощо), тобто характеризує отримані результати як рух певного виду наукового мислення. Елементи перетворення зазвичай виражаються в завданнях дослідження. Відповідно до отриманої трансформації змінюється і логіка опису й оцінка ступеня новизни отриманих результатів. Щоби простежити можливі та неможливі комбінації цільової та трансформованої частин, необхідні деякі попередні критерії.

Якщо елементи перетворення представлені приблизно десятком лексичних одиниць (включно із синонімами), то компоненти об'єкта – набагато більшою кількістю. У багатьох випадках об'єктний і перетворювальний компоненти збігаються.

Утілювальний компонент конкретизує різноманітні умови, чинники й обставини, за яких відбувається трансформація цільової частини результату дослідження. Утіленнями можуть бути спрямованість, предметне наповнення, формат, методи, організаційні принципи, тип закладу, вік учнів тощо. Позначення можуть бути зроблені не тільки для окремих елементів, але й для комбінації різних чинників, як-от місце, час, умови, освітні методи та засоби. Для кожної галузі педагогіки ці обмеження можуть бути описані досить повно.

Усі компоненти доповнюють один одного та характеризують загальні результати дослідження з різних аспектів. Представлення результатів дослідження у вигляді взаємопов'язаних компонентів дозволяє підійти до їх опису з єдиних методологічних позицій і виявити багато взаємозв'язків, які важко виявити звичайними методами.

Так, будь-який результат має два аспекти. Змістовий аспект (онтологічний аспект) і внутрішньорелевантну цінність (аксіологічний аспект). Змістовий аспект результату характеризується критерієм новизни. Ціннісний аспект характеризується критеріями теоретичної та практичної значущості й актуальності.

У більшості робіт пояснення новизни подається у вигляді короткої анотації, з якої важко зрозуміти, що саме зробив автор, який його персональний внесок у науковій праці. Автори часто говорять про свої пріоритети в розробленні теми та

підкреслюють, що до них це питання ніхто не розглядав. В описі новизни залишаються нерозкритими результати (підсумки) самого дослідження.

Критерій новизни характеризує змістові аспекти результатів дослідження, тобто нові теоретичні положення або практичні рекомендації, які раніше не були відомі та зафіксовані в науці або практиці. Цей критерій може бути описаний за видами та рівнями [3].

За типом розрізняють теоретичну новизну (поняття, гіпотези, терміни тощо) та практичну новизну (правила, пропозиції, рекомендації, засоби, вимоги, системи методів тощо). Залежно від типу роботи та галузі дослідження на перший план виходить теоретична або практична новизна.

Інша ознака новизни – рівень – характеризує місце отриманого знання в ряду відомих знань і його спадкоємність. Він оцінюється за рівнями втілення, доповнення та перетворення. Рівень конкретизації: отримані результати уточнюють відоме та конкретизують конкретні теоретичні та практичні положення, що стосуються навчання та розвитку, методики викладання, історії педагогіки, школознавства тощо.

Додатковий рівень: отримані результати розширюють відомі теоретичні та практичні положення та включають нові елементи, які раніше не були відомі. Загалом інновації не змінюють статус-кво, а доповнюють його.

Рівень трансформації характеризується радикально новими ідеями та підходами у сфері освіти та викладання. Докорінно змінюються перспективи та висувуються нові підходи, які кардинально відрізняються від відомих у цій галузі ідей.

Нові досягнення повинні бути не тільки названі, але й теоретично або емпірично обґрунтовані. Інакше кажучи, вони повинні бути спочатку експериментально підтверджені. Теоретична аргументація застосовується тоді, коли емпірично розв'язати досліджувану проблему складно через тривалі експериментальні періоди, труднощі з поясненням і контролем багатьох соціально-педагогічних чинників, брак відповідних матеріалів тощо.

Результати дослідження мають бути описані таким чином, щоб їх можна було використовувати в науковій і практичній діяльності. Фундаментальні дослідження не мають прямої практичної користі. Фундаментальні дослідження покликані розширити наукові знання, продемонструвати методи наукового пошуку та закласти основи для прикладних досліджень і розробок.

Опис прикладних результатів має включати систему заходів, що забезпечують використання результатів педагогічної науки за ініціативою вчителів, вихователів, методистів, організаторів та інших педагогічних працівників. Ця вимога означає, що опис прикладних результатів має вказувати на вплив, який вони мають (або можуть мати) на освітній процес, методику викладання та навчання, організацію освітньої діяльності тощо. Деякі результати можуть задовольняти потреби обмеженої кількості людей, тоді як інші – сотень тисяч людей.

Практичні результати прикладних досліджень і розробок реалізуються у вигляді різноманітних нормативних документів, які подаються як критерії для вивчення студентами різних дисциплін.

Місце та координати результатів у загальному масиві знань описуються за допомогою інформаційно-пошукових мов, зокрема рубрикаторів «Народна освіта. Педагогіка».

Основні джерела зберігання та пошуку науково-педагогічної інформації добре відомі. Це федеральні та регіональні бібліотеки, інтернет-портали та сайти, електронні каталоги, архіви науково-дослідних установ, національні та міжнародні інформаційні центри, наукові журнали тощо.

Теоретично бібліотека повинна мати стільки документів, скільки було написано всіма авторами за визначений період часу. На практиці, однак, кількість документів набагато менша. З різних причин вони випадають з поля зору та не можуть бути знайдені [4]. Цей факт легко проілюструвати на прикладі пошуку власних статей. Якщо відома назва та загальна кількість документів, їх можна знайти в бібліотеці або в інтернеті. У будь-якому разі наявна значна розбіжність між загальною кількістю робіт і знайденими публікаціями. Ця розбіжність ще більша в разі пошуку робіт інших авторів. Роботи не тільки повинні бути знайдені, вони також повинні бути потрібні користувачам (дослідникам і практикам), для яких вони створені.

Висновки. Результати досліджень мають бути описані таким чином, щоб було зрозуміло, яке місце вони посідають у загальному масиві знань, до якої галузі педагогіки належать і який внесок вони роблять у розв'язання конкретної проблеми. Без цього неможливо систематизувати отримані знання, визначити новизну дослідження або включити його до загальнонаукового фонду. Для вирішення проблеми варто використовувати інформаційно-пошукові мови (словники унормованої лексики, рубрикатори та тезауруси в галузі

освіти та педагогіки). Кожен результат повинен мати власну адресу, що відображає його місце в загальному масиві знань. Це досягається шляхом індексування, коли зміст документа або запиту виражається інформаційно-пошуковою мовою.

Розроблення методологічних вимог до опису результатів науково-педагогічних досліджень дасть змогу авторам краще зрозуміти та представити результати власних пошуків і доробків інших дослідників, систематизувати відомі знання та включити їх до загальнонаукового фонду, запобігти дублюванню та паралелізму, а також дозволить сконцентрувати зусилля та ресурси на визначальному напрямі розвитку педагогічної науки.

Перспективою подальших досліджень є вивчення різних галузей науки та педагогіки, порівняльний аналіз об'єктно-компонентного методу з іншими методами опису результатів досліджень, щоб виявити їхні переваги та недоліки. Це дасть змогу дослідникам обирати найбільш дієвий метод залежно від контексту та цілей дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахрушин В.Ю. Методи аналізу даних : навчальний посібник для студентів. Запоріжжя, 2011. 268 с.
2. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко та ін. ; НАПН України / за заг. ред. В.Г. Кремень. Київ : Інформ. системи, 2010. 340 с.
3. Волощук І.С. Педагогічне дослідження : навчальний посібник. Київ : Інформ. системи, 2009. 390 с.
4. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингове дослідження : аналітичний звіт Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний фонд дослідження освітньої політики» / кер. авт. кол. Т.В. Фініков. Київ : Таксон, 2012. 54 с.
5. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження : методичні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2010. 308 с.
6. Довідник здобувача наукового ступеня : збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / упоряд. Я.І. Цеков ; за ред. В.Д. Бондаренка. 5-те вид., випр. і доп. Київ : ред. «Бюлетня ВАК України» ; Толока, 2011. 56 с.
7. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Ярінком-Інтер, 2008. С. 554.
8. Європейський Союз – Україна: співробітництво у сфері вищої освіти / підготовлено ТОВ “FGLEnergy” за сприяння Національного Темпус-офісу в Україні і за фінансової підтримки Європейського Союзу. 2010. 20 с.
9. Линьова І.О. Педагогічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до впро-

вадження освітніх інновацій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 245 с.

10. Линьова І.О. Підходи до забезпечення якості докторських програм у європейському освітньо-дослідницькому просторі. *Вища освіта України* : теоретичний та науково-методичний часопис. 2014. № 1. Дод. 1 : Наука і вища освіта. С. 234–237.

11. Майборода В.К. Методика підготовки й оформлення рукопису та автореферату дисертації : навчальний посібник / за ред. В.І. Лугового. 4-е вид., змін. та доп. Чернівці, 2013. 244 с.

12. Майборода В.К., Скиба Я.А. Організація науково-дослідницької роботи викладачів кафедр вищих навчальних закладів України. *Організація діяльності випускової кафедри в умовах інтеграції освіти* : збірник матеріалів Круглого столу, 25 вересня 2014 р., м. Київ. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. С. 56–58.

13. Миронець В. Перспективи і тенденції розвитку третього рівня освіти в Україні. Докторські програми в Європі та Україні. *Упровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні* : матеріали Міжнародної конференції, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.» / наук. ред., упоряд. В. Миронець. Київ : Унів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2007. 98 с.

14. Наука в університетах. П'ятирічний досвід діяльності Ради проректорів із наукової роботи вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та директорів наукових установ Міністерства освіти і науки України / за заг. ред. М.Я. Юльченка. Київ : ТОВ «ВД «ЕКМО»», 2010. 356 с.

15. Таланова Ж.В. Підготовка фахівців найвищого освітнього рівня в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 36 с.

OBJECT-COMPONENT METHOD OF DESCRIBING THE RESULTS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH

Tamara Poyasok

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Philosophy Kremenchuk Mykhailo Ostrogradskyi National University, 20 Pershotravneva str., Kremenchuk, Ukraine, 39600, poyasoktb@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2818-6524

Olena Beshpartochna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Philosophy

Kremenchuk Mykhailo Ostrogradskyi National University, 20 Pershotravneva str., Kremenchuk, Ukraine, 39600, beshpartochnay@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8210-314x

The object-component method is one of the approaches to describing and analysing the results of research in the field of science and pedagogy. The results of a scientific and pedagogical research are either recorded in the mind of an individual in the form of certain knowledge or exist objectively in formalised, supra-subjective types of knowledge, such as concepts, methodologies, theories, conditions. The object-component method describes the results of scientific and pedagogical research in the form of three interrelated components. The object component describes the results of the study in terms of subject and category and indicates what results were obtained as a result of the study. The transformative component indicates what actually happened in the subject area. The specific pedagogical component complements and specifies the results of the scientific and pedagogical research. All components complement each other and characterise the results of the study as a whole from various aspects. The components that make up this method, such as research objects, data collection tools, analysis methods and other important elements, are considered. The effectiveness of the method, its advantages and limitations are investigated, and recommendations for its use are given.

Key words: object-component method, methods of describing results, description of results of scientific and pedagogical research.

REFERENCES

1. Alekseyenko, T.F., Anishchenko, V.A., Kremen', V.H. (2010). Bila knyha natsional'noyi osvity Ukrayiny [White paper of the national education of Ukraine]; NAPN Ukrayiny. Kyiv: Inform. Systemy. 340 s.

2. Bakhrushyn, V.Yu. (2011). Metody analizu danykh [Methods of data analysis]: navch. posib dlya stud. Zaporizhzhya. 268 s.

3. Finikov, T.V. (2012) Vkhodzhennya natsional'noyi systemy vyshchoyi osvity v yevropeys'kyu prostir vyshchoyi osvity ta naukovoho doslidzhennya [Entry of the national higher education system into the European higher education and research area]: monitorynh. doslidzh. *Analit. zvit Mizhnarod. blahod. fond "Mizhnarod. fond doslidzh. osvity polityky"* / avt. kol. Kyiv: Takson, 54 s.

4. Honcharenko, S.U. (2010) Pedagogichni doslidzhennya [Pedagogical research: methodological advice to young scientists]: metodychni porady molodym naukovtsyam. Kyiv ; Vinnytsya : TOV Firma "Planer". 308 s.
5. Kremen', V.H. (2008) Entsyklopediya osvity [Encyclopaedia of education]; Akademiya ped nauk Ukrayiny. Kyiv: Yarinkom-Inter. 554 s.
6. Lyn'ova, I.O. (2012). Pedagogichni umovy pidhotovky kerivnykiv zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv do vprovadzhennya osvitnikh innovatsiy [Pedagogical conditions of preparation of heads of general education institutions for the implementation of educational innovations] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 245 s.
7. Lyn'ova, I.O. (2014). Pidkhody do zabezpechennya yakosti doktors'kykh prohram u yevropeys'komu osvitn'o-doslidnyts'komu prostori [Approaches to quality assurance of doctoral programmes in the European educational and research area] *Vyshcha osvita Ukrayiny* : teoretychnyy ta naukovo-metodychnyy chasopys. № 1. Dod. 1: Nauka i vyshcha osvita. S. 234–237.
8. Mayboroda, V.K. (2013). Metodyka pidhotovky y oformlennya rukopysu ta avtoreferatu dysertatsiyi [Methods of preparation and design of the manuscript and abstract of the dissertation]: navchal'nyy posibnyk / za red. V.I. Luhovoho, doktora pedagogichnykh nauk, profesora, akademika NAPN Ukrayiny. Vydannya chetverte, zminene ta dopovnene. Chernihiv. 244 s.
9. Mayboroda, V.K., Skyba, Ya.A. (2015). Orhanizatsiya naukovo-doslidnyts'koyi roboty vykladachiv kafedr vyshchykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny [Organisation of research work of teachers of departments of higher educational institutions of Ukraine]. *Orhanizatsiya diyal'nosti vypuskovoyi kafedry v umovakh intehratsiyi osvity* : zbir. mater. Kruhloho stolu, 25 veres. 2014 r., m. Kyiv. Kyiv: Instytut vyshchoyi osvity NAPN Ukrayiny. S. 56–58.
10. Myronets', V. (2007). Perspektyvy i tendentsiyi rozvytku tret'oho rivnya osvity v Ukrayini. Doktors'ki prohramy v Yevropi ta Ukrayini [Prospects and trends in the development of the third level of education in Ukraine]. *Materialy mizhnarodnoyi konf. "Vprovadzh. pryntsyypiv tret'oho tsyklu vyshch. osvity Yuvrop. prostoru v Ukrayini"*; Nats. un-t "Kyievo-Mohylyan. akad." / nauk. red., uporyad. V. Myronets'. Kyiv: Univ. vyd-vo "PUL'SARY". 98 s.
11. Nauka v universytetakh. P'yatyrichnyy dosvid diyal'nosti Rady prorektoriv iz naukovoyi roboty vyshchykh navchal'nykh zakladiv III–IV rivniv akredytatsiyi ta dyrektoriv naukovykh ustanov Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny [Science in Universities. Five-year experience of the Council of Vice-Rectors for Scientific Work of Higher Education Institutions of III–IV accreditation levels and directors of scientific institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine] / za zah. red. chlena-koresp. NAN Ukrayiny M.Ya. Yul'chenka. Kyiv : TOV "VD "EKMO"", 2010. 356 s.
12. Talanova, Zh.V. (2011). Pidhotovka fakhivtsiv nayvyshchoho osvitn'oho rivnya v umovakh hlobalizatsiyi: analiz svitovoho dosvidu [Training of specialists of the highest educational level in the context of globalisation: analysis of international experience]: avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 36 s.
13. Tsekov, Ya.I. (2011). Dovidnyk zdobuvacha naukovoho stupenya [Handbook of the applicant for a scientific degree]: zb. normat. dok. ta inform. materialiv z pytan' atestatsiyi naukovykh kadrov vyshchoyi kvalifikatsiyi / uporyad. za red. V.D. Bondarenka. 5-te vyd., vypr. i dopovn. Kyiv: red. "Byuletnya VAK Ukrayiny"; Toloka. 56 s.
14. Voloshchuk, I.S. (2009). Pedagogichne doslidzhennya [Pedagogical research]: nav. posib. Kyiv : Inform. systemy, 390 s.
15. Yevropeys'kyi Soyuz – Ukrayina: spivrobotnytstvo u sferi vyshchoyi osvity [European Union – Ukraine: cooperation in higher education] / pidhotovleno TOV "FGLEnergy" za spryannya Natsional'noho Tempus-ofisu v Ukrayini i za finansovoyi pidtrymky Yuvropeys'koho soyuzu. 2010. 20 s.

Стаття надійшла 20.04.2023